

TESI DOCTORAL

**TRANSFORMACIONS DE LA FAMÍLIA I LES LLARS A
BARCELONA I LA SEVA REGIÓ METROPOLITANA. 1991-1996.**

Volum I

Autora: Cristina López i Villanueva

Directores:

Dra. Anna Alabart i Vila

Dra. Isabel Pujadas i Rúbies

Tesi doctoral per a optar al títol de Doctor en Sociologia.

Programa de doctorat:

Estructura i Canvi Social. Bienni 1996-1998

Departament de Teoria Sociològica, Filosofia del Dret i Metodologia de les Ciències
Socials.

Facultat de Ciències Econòmiques i Empresariales.
Universitat de Barcelona

Barcelona. Setembre de 2001.

PART PRIMERA

MARC GENERAL DE LA RECERCA

PRIMERA PART

MARC GENERAL DE LA RECERCA

1.1-. Presentació i objectius

"Il est vrai que tout a changé. Le modèle des années cinquante a cessé d'être dominant. Les normes alors en cours on souvent cessé d'être suivies. Ce que alors était prescrit est parfois ridiculisé; ce qui était interdit au moins toléré. L'exceptionnel d'hier est tombé dans la banalité". Roussel; (1989: 8).

El treball que es presenta a continuació té un títol eminentment descriptiu *Les transformacions de la família i les llars a Barcelona i la seva Regió Metropolitana. 1991-1996*; per tant, l'objectiu general de la recerca és força explícit des d'un primer moment.

La família constitueix la cèl·lula bàsica d'organització social i un espai de relació i de convivència. La manera com les famílies es formen i es dissolen, i com el seus membres es relacionen entre ells i amb la resta de la col·lectivitat, reflecteixen les expectatives de la societat.

Des de la segona meitat dels anys 60, a alguns països de l'Europa del nord i de l'Europa occidental s'han produït una sèrie de transformacions demogràfiques com són la caiguda i el retardament de la fecunditat i de la nupcialitat, l'augment dels fills nascuts fora del matrimoni, l'aparició de noves formes de convivència alternatives a la conjugalitat formal i en l'increment de les ruptures. En definitiva, es tracta d'uns canvis que tenen a veure amb la manera de formar i dissoldre la família i en les formes d'organitzar la convivència. Aquests canvis s'inscriuen en el marc explicatiu de la Segona Transició Demogràfica, marc on els canvis familiars ocupen un paper fonamental.

Aquestes recents transformacions condueixen a una flexibilització i multiplicitat d'itineraris en la formació i dissolució de les llars. Les formes familiars per les quals pot passar l'individu al llarg de la seva vida es diversifiquen sense solució de continuïtat, deixant de banda el monolític model nuclear *tradicional*. El creixement de les llars de solitaris, les unitats sense nucli o els nuclis monoparentals reflecteixen aquestes noves maneres d'organitzar la convivència.

L'evolució dels fenòmens demogràfics descrits es produeix als països del Sud d'Europa d'una manera més tardana, però amb una forta intensitat i celeritat. En canvi, les noves formes convivencials que en resulten han incidit de manera feble en les estructures familiars espanyoles, catalanes i metropolitanes.

Per tant, si el primer objectiu d'aquesta tesi és el d'analitzar la morfologia de les estructures familiars a Barcelona i a la seva Regió Metropolitana i les seves transformacions¹, un segon objectiu és el d'estudiar l'especificitat dels trets de la família metropolitana.

Un punt de partida que orienta la present recerca és que les transformacions familiars no es poden estudiar només a partir de l'anàlisi morfològica de les estructures de les llars, sinó que cal fer-ho a partir de les característiques de les persones que les integren. El fet de que les estructures familiars presentin poca variació no significa que, forçosament, no s'hagin diversificat les característiques de les persones que les conformen. Una mateixa estructura pot emascarar diferents casuístiques i relacions convivencials.

Una de les principals aportacions d'aquest treball és, precisament, el considerar dues unitats d'anàlisi: el grup i l'individu. El grup el constitueixen les unitats residencials de les quals s'analitza la seva distribució i, respecte a l'individu, s'estudien les característiques de les persones que resideixen en cadascun dels tipus de llar i la seva relació amb la persona principal.

Les unitats d'anàlisi territorial d'aquesta recerca les constitueixen la ciutat de Barcelona i la seva Regió Metropolitana. La ciutat de Barcelona esdevé l'espai urbà de major dimensió dels Països Catalans i exerceix una forta centralitat respecte a la resta de territori català. El procés urbanitzador impacta sobre les pautes culturals i relacionals de la població i el seu paper de ciutat central la converteix en referent i exportadora de noves formes.

L'àmbit metropolità s'ha considerat com a unitat bàsica territorial d'anàlisi perquè representa l'espai real d'ús de la ciutat de Barcelona i projecta la realitat urbana i funcional del municipi i la seva conurbació més immediata. El fet metropolità és una

¹ De moment, les fonts utilitzades només permeten abordar-les per al curt període 1991-1996. Caldrà esperar els resultats del Cens del 2001 per tenir una perspectiva temporal més àmplia.

realitat territorial funcional que constitueix la ciutat real de Barcelona a partir del municipi central i el seu entorn d'influència més directa.

Malgrat que en un primer moment es consideri la RMB com un conjunt agregat, tampoc s'ha volgut oblidar que aquest àmbit amaga multitud de diferències internes. Per aquest motiu, primer s'estudia com a conjunt i, posteriorment, es posa de manifest la diversitat interna, analitzant-se els principals trets dels 163 municipis que la conformen i, després, revisant les diferències internes de la ciutat a partir dels 10 districtes. S'ha pres el districte com a punt de referència en l'anàlisi de Barcelona en ser la divisió administrativa que divideix la ciutat, que tot i no ser fidels als barris històrics, s'hi aproxima.

Pot sorprendre el període considerat per a estudiar les transformacions familiars per la seva brevetat, ja que l'estudi es centra en el quinquenni 1991-1996. La disponibilitat de fonts que permetin una anàlisi detallada impedeix la construcció d'una sèrie històrica més llarga. A més a més, el període estudiat disposa -tal i com es comprovarà en el transcurs d'aquestes pàgines- d'un interès propi, al tractar-se d'un període en el que emergeixen i consoliden noves pautes de comportament.

Les fonts utilitzades per a l'elaboració de la recerca han estat de naturalesa censal. Tot i que aquestes presenten algunes limitacions, les possibilitats d'anàlisi que planteja un cens són immenses. També és evident que existeixen canvis en els interiors domèstics que les estadístiques no poden copsar. No obstant, les dades fan possible el detectar i mesurar quines són les tendències experimentades per les transformacions familiars, bé des del punt de vista de les llars o bé de l'òptica de les persones que les componen.

Respecte a les llars, els temes que han despertat especial atenció i han estructurat la recerca són la distribució i evolució de les seves estructures. Pel que fa a les persones, s'ha estudiat el sexe, l'edat i l'estat civil de la població resident a cada unitat residencial i la relació de parentiu de la població amb la persona principal.

El factor clau que ha fet possible aquesta recerca prové de la disponibilitat d'informació específica sobre llars i famílies fruit d'una comanda sol·licitada a l'Institut d'Estadística de Catalunya. Primer, per la possibilitat d'obtenir una tabulació a mida i, en conseqüència, del creuament desitjat de variables, arxius que s'han concretat en un total de 634 taules. Segon, pel nivell de desagregació territorial, ja que la informació

està disponible per a qualsevol àmbit territorial de Catalunya, fins i tot els que aporten el major detall geogràfic. En tercer lloc, perquè s'ha pogut accedir a una base de dades més recent, corresponent a l'any 1996, que només disposen els instituts d'estadística de les comunitats autònomes que van realitzar l'estadística de població coincidint amb la darrer operació padronal. És per aquesta raó que les dues fonts principals d'aquesta recerca han estat el *Cens de població* de 1991 i l'*Estadística de població* de 1996.

1.2-. Les hipòtesis inicials.

Les hipòtesis que han servit de punt de partida per a elaborar la recerca es desprenen de la presentació que s'acaba d'elaborar i s'estructuren de la següent manera.

- Els canvis demogràfics que es produeixen als països del nord d'Europa i de l'Europa occidental s'han donat a l'àmbit mediterrani de manera més tardana però també més accelerada. Una de les principals hipòtesis rau en esbrinar si aquesta tardança és només un qüestió de calendari o obeeix a altres raons. Per tant, les causes que han provocat la transició demogràfica no poden ser les mateixes a totes les àrees d'Europa, malgrat que els efectes siguin similars.
- En el cas de l'Europa mediterrània, i per tant de l'Estat espanyol i Catalunya, s'han mantingut les mateixes estructures familiars que d'antuvi, malgrat els intensos canvis demogràfics. Així, velles estructures es compatibilitzen amb els nous continguts de l'evolució demogràfica. Tot i que les estructures familiars canviïn poc, sí que es diversifica el perfil de les persones que les integren.
- Una aclaparadora presència de formes familiars nuclears *tradicionals* pot respondre a un model adaptatiu, on la institució familiar no és un fre sinó un coixí i aixopluc que exerceix de pont i de xarxa per que es pugui produir un veritable canvi familiar. Aquest rol de família suport recau sobre algunes generacions determinades que, al llarg d'aquesta recerca, s'anomenen *generació frontissa*.
- La família esdevé la base d'ajuda mútua i la catalitzadora en contextos adversos de crisi. Per tant, no és una institució que tendeixi a l'extinció. Més o menys institucionalitzada o menys continua essent la xarxa bàsica d'ajuts i solidaritats mútues.
- Les estructures familiars no són homogènies a les diferents unitats territorials. L'estructura per edats d'una població, així com alguns elements de tipus socioeconòmic com la disponibilitat i accessibilitat als habitatges condicionen determinats tipus d'estructures familiars en àrees concretes.

1.3-. Estructura de la recerca

El treball es presenta en dos volums: en un primer volum hi figura el text de la recerca, i un segon volum recull els annexes.

El primer volum s'estructura en tres parts i nou capítols. La primera part consisteix en un emmarcament general de la recerca. La segona part constitueix el cos general de la tesi i és on s'analitzen pròpiament les transformacions familiars en el marc de la Regió Metropolitana de Barcelona. La tercera part ofereix una anàlisi de la diversitat territorial tant a la RMB com a la ciutat de Barcelona.

La primera part porta per títol *marc general de la recerca* i conté 4 capítols:

- Al capítol primer s'efectua una presentació del treball que introdueix la recerca.
- El capítol segon *La família com a unitat d'anàlisi: alguns enfocaments i perspectives* recull un estat de la qüestió on es presenten diferents treballs i estudis de la família que s'han efectuat des dels diferents àmbits de les Ciències Socials, especialment, de la Demografia i des de la Sociologia de la família i mostra les principals línies d'investigació centrades en aquest tema.
- El capítol tercer sobre *Les fonts i els aspectes metodològics* és fonamental per a justificar tant la utilització del cens per a la realització del treball com per a explicar les fases de l'anàlisi. En ell, es realitza un aclariment terminològic, s'efectua un seguiment força exhaustiu de les principals fonts d'anàlisi (a nivell conceptual, del detall de la informació i de la seva desagregació territorial). A continuació s'exposen els principals instruments de mesura en l'estudi de les llars i les famílies i els que es construeixen per a aquesta recerca.
- El capítol quart, *La Segona Transició Demogràfica com a marc. La controvèrsia de la teoria d'un canvi*, situa les transformacions familiars en l'àmbit de la Segona Transició Demogràfica. El capítol ofereix una genealogia de la mateixa posant de manifest el debat entorn la mateixa. S'expliquen els canvis

demogràfics propis de la transició i com aquests s'inscriuen en el marc dels canvis estructurals, tecnològics i culturals. Finalment s'estudien les seves repercussions sobre les estructures familiars.

La segona part de la tesi porta per títol *Llars, famílies i persones: Anàlisi d'un canvi* i analitza els canvis en les transformacions familiars sense abordar la perspectiva del territori. Aquest apartat consta de dos capítols.

- El capítol cinquè *Transició Demogràfica i Transformacions familiars: Els països d'Europa i Catalunya* és una continuació de l'anterior. Aquí es descriu com han evolucionat els canvis demogràfics des de 1960 als països membres del Consell d'Europa i com aquests han afectat la manera de formar i dissoldre i organitzar les famílies. La descripció es compara amb l'evolució seguida per Catalunya i Espanya i s'apunten raons explicatives a la seva especificitat.
- El capítol sisè constitueix el cor central d'aquest treball: *Les llars i les persones: estructura, composició i canvi a la Regió Metropolitana de Barcelona 1991-1996*. En primer lloc, s'aborda la distribució de l'estructura de les llars a la RMB i la seva evolució en el període 1991-1996. En segon lloc, s'analitza el perfil de les persones que resideixen a cada tipus de llar segons sexe, edat i estat civil. En tercer lloc, s'estudia el perfil de les persones segons la relació de parentiu amb la persona principal. Finalment, des d'una perspectiva i enfocament diferents a les anteriors, s'analitza el comportament de la Regió Metropolitana de Barcelona davant dos fets capdals del cicle vital: l'emancipació dels joves i la dependència de les persones grans. Aquest apartat, situat al final, desvetlla les particularitats de l'evolució de les llars catalanes i metropolitanes.

La part tercera *Llars famílies i persones: anàlisi d'una diversitat territorial*, consta de dos capítols s'aborden les diferències territorials.

- Al capítol setè *Catalunya, el municipi de Barcelona i la seva Regió Metropolitana: Convergències i divergències territorials* s'aborda la diversitat de la RMB. Primer, es fa una descripció de la distribució de l'estructura de les llars dels 163 municipis i després es compara la morfologia i composició de les llars metropolitanes amb

Catalunya, la RMB sense la ciutat central i Barcelona. Aquest capítol serveix d'enllaç amb el proper on es s'efectua un estudi de Barcelona per districtes.

- Al capítol vuitè, *Les llars de Barcelona i els seus districtes: radiografia d'un mosaic ben divers* s'estudia l'estructura i composició de les llars a la ciutat a nivell general i a escala de districte posant de manifest les diferències i les semblances. Al final del capítol, es dur a terme una tipologia de districtes en funció de l'estructura de les llars a partir de la construcció de tres índexs sintètics d'estructura.

En definitiva, l'aportació d'aquesta tesi rau en haver analitzat l'estructura i composició de les famílies a partir de l'estudi de les llars i també de les persones que les conformen. L'estudi es centra en les característiques i transformacions de dos àmbits territorials fins ara no massa coneguts i poc estudiats, com són la Regió Metropolitana de Barcelona i Barcelona i els seus districtes.